

Valta valita. Kaksikielisen lapsen kielenvalintaan vaikuttavista tekijöistä

Raija Berglund

Kielipalvelut-yksikkö/Pohjoismaiset kielet

Vaasan yliopisto

Min artikel handlar om ett tvåspråkigt barns interaktion på två språk, hans språkval och kodväxling. Den baserar sig huvudsakligen på min doktorsavhandling (Berglund 2008), som är en diakronisk undersökning av hur ett simultant tvåspråkigt barn använder finska och svenska. Materialet är insamlat i finska, svenska och tvåspråkiga kontexter då barnet var i 3–7-årsåldern. Avhandlingens resultat kompletteras i denna artikel med anteckningar om informantens och hans äldre systers språkbruk senare i livet. Föräldrarna använder strategin en person–ett språk i sin kommunikation med barnen. Enligt undersökningen sker informantens språkval personbundet, medvetet, konsekvent och explicit. Resultaten förklaras bäst av föräldrarnas medvetna språkplanering och konsekventa språkstrategi, regelbunden och kontinuerlig kontakt med båda språken, balansen i inflödet samt av tillgången till separata enspråkiga kontexter och klart enspråkiga språkliga modeller. Orsakerna till informantens kodväxling är dels universella: specifikation av samtalspartner, citat, språkspecifik språkinlärning och lucka i vokabulären, dels idiolektala, såsom viljan att krydda och effektivera kommunikationen. Med rubriken ”Valta valita” hänvisas här dels till den tvåspråkiga människans rätt att välja sitt modersmål, dels till möjligheten att fritt välja vilket språk som talas, med vem och när.

Avainsanat: kaksikielinen lapsi, perhe, kielistrategia, kielenvalinta, koodinvaihto

1 Taustaa ja käsitteitä

Sanonta *valta valita* tarkoittaa Nykysuomen sanakirjan mukaan sitä, että jollakulla on lakisääteisen oikeuden perusteella mahdollisuus määrätä tai päättää jostakin (NS 1980: 326). Valta on myös valinnan vapautta (NS 1980: 327). Tämän artikkelin kontekstissa sanonta *valta valita* tulkitaan kaksikielisen yksilön vallaksi valita äidinkieltänsä ja kieliyhmänsä, kuin myös hänen vallakseen käyttää molempia kieliään haluamallaan tavalla.

Artikkelini käsittelee kaksikielisen lapsen kielenvalintaa ja koodinvaihtoa, ja se pohjautuu väitöskirjaani *Ett barns interaktion på två språk – En studie i språkval och kodväxling* (Berglund 2008), joka on kvalitatiivisin menetelmin toteutettu sosio- ja psykolingvistinen pitkäaikaistutkimus kaksikielisen lapsen kielenvalinnasta ja koodinvaihdoksesta. Informanttini (= E) on aineiston keruun aikaan 3–7 -vuotias. Hän on tutkijan oma lapsi ja hän omaksuu suomea äidiltään, ruotsia isältään kaksikielisessä ympäristössä Vaasassa, jossa hän alun alkaen kuulee ja käyttää päivittäin molempia kieliään saman-

veroisesti kielenkäyttönsä eri osa-alueilla (ks. Berglund 2008: 45–47). Tässä artikkelissa kontrastoin väitöskirjan tuloksia myöhemmin keräämääni aineistoon, jonka avulla teen vertailuja ja johtopäätöksiä informantin ja hänen kuusi ja puoli vuotta vanhemman kaksikielisen sisarensa (S) kielenvalintamallin kehityksestä ja pysyvyydestä. Väitöskirjatasoista pitkäaikaistutkimusta kaksikielisen lapsen kielenvalinnasta ja koodinvaihdoksesta omaa tutkimusasetelmaani vastaavassa, aidosti kaksikielisessä kieliyhteisössä on toistaiseksi tehty vähän Suomessa (ks. Rontu 2005; ulkomainen tutkimus ks. Berglund 2008: 19; 108–109).

Kielenvalinnalla tarkoitan sitä, että kaksikielinen puhuja valitsee tietyssä puhetilanteessa viestintänsä peruskieleksi jommankumman kielen (ks. Berglund 2008: 21–25). *Koodinvaihdon* määrittelen samassa ilmauksessa tai samassa keskustelussa sanan, fraasin, lauseen tai virkkeen tasolla tapahtuvaksi kahden kielen käytöksi (emt. 100).

Lapsen kaksikielisyyttä tarkastelen tutkimuksessani dynaamisen, holistisen monikielisyysteorian valossa, jonka mukaan kaksikielisen lapsen kielipääoman katsotaan muodostavan yhtenäisen kokonaisuuden. Näkemyksen mukaan varhaislapsuudesta lähtien kahta kieltä omaksuvalle lapselle kehittyy yksikielisen lapsen kielellisestä profiilista poikkeava, omanlaisensa kielellinen profiili. Kaksikielinen lapsi ei siis ole kahden yksikielisen summa. Hänen laskuopissaan $1+1>2$, sillä hänellä on käytössään kolmaskin "kieli", koodinvaihto, mahdollisuus siirtyä tarvittaessa kielestä toiseen. (Phillips 1992: 728–729 via Herdina & Jessner 2002: 150; ks. myös Berglund 2008: 21; abstrakti III.)

Nykykäsityksen mukaan lapsen kielenomaksuminen tapahtuu vuorovaikutuksessa lapselle tärkeiden henkilöiden kanssa. Kahta kieltä lapsi oppii käyttämään, jos hänellä alun alkaen on aito tarve tehdä itsensä ymmärretyksi kahdelle eri kieltä puhuvalle henkilölle (ks. Berglund 2008: 77–78). Jo kaksivuotias pitää erillään kielensä keskustelukumppaninsa kielen lauserakenteen, sanaston ja ääntämisen mukaisesti (sosiolingvistinen kielen eriyttäminen, ks. Lanza 1997: 319; Nicoladis 1998; Deuchar & Quay 1999). Sanaston tasolla kaksikielinen lapsi pyrkii valitsemaan keskustelukumppaninsa kielen alusta alkaen (henkilösidonnainen kielen eriyttäminen) eli heti kun hän noin yksi- vuotiaana alkaa tuottaa ymmärrettäviä sanoja (Quay 1995). Uusimman tutkimuksen va-

lossa on ilmeistä, että lapsi vieläkin aikaisemmin kuulee ja ymmärtää, että hän on teke-
misissä kahden kielen kanssa. Kaksikielisyys voi katsoa alkavan syntymästä, mahdol-
lisesti jo ennen sitä, sillä vain muutaman tunnin ikäisen vastasyntyneen on todettu rea-
goivan tuttuun ääneen ja tunnistavan äitinsä kielen sävelkulun (Baker & Prys Jones
1998: 36; ks. myös Huotilainen 2004).

2 Kaksikielisen lapsen kaksi kieltä

Suurimmasta osasta maailman lapsista tulee nykyään olosuhteiden pakosta luonnolli-
sella tavalla kaksi- tai monikielisiä (ks. Berglund 2008: 19). Kaksikielisyys on siten
maailmanlaajuisesti normaalimpi yksilön olotila kuin yksikielisyys. Myöskään myö-
hemmin ei kaksikielisyys ole kaksikieliselle lapselle itselleen ongelma. Sen vahvistaa
myös informanttini, kun hän murrosiän kynnyksellä kuvaa, millaista on olla kaksikieli-
nen: *Tuntuu hyvältä, eihän minulla oo mitään sitä vastaan* (12.10.2002: ikä 11:4).

Samanaikaisesti kahta kieltä omaksuvan lapsen molemmat kielet voivat kehittyä tie-
tyissä suosiollisissa olosuhteissa yhtä vahvoiksi (additiivinen kaksikielisyys). Näistä
tasavahvoista kielistä olisi sopivampaa käyttää termejä Kieli-a ja Kieli- α (alfa) kuin
esim. ykköskieli ja kakkoskieli. Myös informanttini E mainitsee sekä suomen että ruot-
sin vastatessaan kysymykseen, kumpi kieli on hänen äidinkiensä. Keskustelu
(12.10.2002; ikä 11:4) käydään ruotsiksi, koska haastattelun kieleksi on sovittu ruotsi. E
aloittaa vastauksensa ruotsiksi: *Mitt – ja' vet int' – Va' e' mitt modersmål? – Finska?*
<Minun. Emmä tiä – Mikä mun äidinkieli on – Suomi?>, mutta kesken vastauksensa
hän vaihtaa suomeen, jota hän tavallisesti puhuu haastattelun tekijän, äitinsä, kanssa:
Sehän on suomi ja ruotsi mun modersmål <äidinkieli>. (Ks. Berglund 2008: 80–83.)

Suomessa lapsen äidinkieleksi tulee se kieli, jonka vanhemmat heti lapsen syntymän
jälkeen kirjaavat lapsen syntymätodistukseen. Tilastollisesti lapsella ei voi olla kahta
äidinkieltä, vaikkakin se yksilötasolla myöhemmin käytännössä olisi mahdollista ja oi-
keutettuakin, mikäli kyseessä on varhainen samanaikainen kaksikielisyys, sekä lapsi,
jolla on kaksikielinen identiteetti. (Finnäs 1996: 8.) Pienen lapsen kielellisen identiteetin
käsitteellinen tutkiminen ja määrittäminen objektiivisin perustein on tosin vaikeaa (ks.

Berglund 2008: 121–122). Yleensä kaksikielinen identiteetti katsotaan olevan henkilöllä, joka itse taitojensa ja taustansa perusteella arvioi olevansa kaksikielinen ja joka tunnetasolla ja kulttuurisesti lukeutuu molempiin kieliryhmiin. Tämän lisäksi voi kaksikielisellä henkilöllä katsoa olevan kaksikielisen identiteetin ja kaksi tasavahvaa kieltä: Kieli-a ja Kieli- α , jos hän sulautuu kummankin kielensä puhujien joukkoon niin, että ulkopuolinen tai ko. kieliyhteisön yksikielinen jäsen ei erota häntä yksikielisistä mainittua kieltä äidinkielenään puhuvista (ks. Skutnabb-Kangas 1981: 33; Visapää 1996; Berglund 2007).

Jotkut kaksikieliset vanhemmat noudattavat hyvinkin tarkkaa johdonmukaisuutta lastensa äidinkielen rekisteröinnissä, jopa lasten nimien valinnassa, niin että toinen lapsi seuraa äidin kieltä, toinen isän kieltä (ks. Finnäs 1996: 23). Kaikille perheen lapsille ei välttämättä kehity sama kielitaito tai sama kielellinen identiteetti, ja kaksikielisen perheen lapsista toisen sivistyskieli voi olla suomi, toisen ruotsi. Finnäsin (2000: 14) mukaan kaiken kaikkiaan 15 % kaksikielisistä perheistä oli vuonna 1985 sellaisia, joissa lapset kuuluivat eri kieliryhmiin. Kielten väliset painosuhteet lapsen lähiympäristössä, lapsen kotikieli, se mitä kieltä lapsi kuulee eniten perheessä, mm. mitä kieltä isä ja äiti puhuvat keskenään lapsen läsnä ollessa; se, mitä kieltä lapsi käyttää sisarustensa kanssa sekä se, kummasta kielestä tulee lapsen päivähoito-, koulu- ja sivistyskieli, vaikuttavat lapsen kaksikielisyyden kehittymiseen. (Kielten välisten painosuhteiden vaikutuksesta lapsen varhaisen kaksikielisyyden kehittymiseen ks. Rontu 2005.)

3 Perheen kielisuunnittelu ja kielistrategia

Monille kaksikielisille vanhemmille on alun alkaen itsestään selvää, että lapsista ”tehdään” kaksikielisiä. Useimmat päätyvät käyttämään perinteistä Grammontin periaatetta, yksi henkilö–yksi kieli. Tämän kielistrategian katsotaan olevan varmin ja tutkituin tapa kasvattaa lapsesta kaksikielinen (eri kielistrategioista ks. tarkemmin Berglund 2008: 51–59). Yhä useammassa kaksikielisessä perheessä vanhemmat puhuvat nykyään omaa kieltään lastensa kanssa, joten voidaan olettaa, että näissä perheissä varttuvat lapset saavuttavat entistä tasapainoisemman käytännön kaksikielisyyden (Herberts 1991; 1997; Finnäs 2000: 78–79; vrt. Rontu 2005).

Monet vanhemmat toteuttavat perhetason kielisuunnittelua niin, että perhe noudattaa omiin olosuhteisiinsa parhaiten soveltuvaa kielistrategiaa. *Kielistrategialla* tarkoitan sitä, että eri kieltä puhuvat vanhemmat sopivat siitä, mitä kieltä käytetään perheen yhteisenä kielenä perheen sisällä, mitä kieltä perheen suhteissa ulkomaailmaan ja mitä puhutaan sukulaisten ja tuttavien kanssa. Kaksikielisessä kieliyhteisössä on hyötyä sellaisesta kielistrategiasta, joka tasoittaa lapsen kielten välistä epätasapainoa hänen kulloisessakin elämäntilanteessaan. (Berglund 2008: 51–54.)

On selvää, että kahta samanlaista kaksikielistä perhettä ei ole, eikä niin muodoin yhtä yleispätevää kielistrategiaakaan. Suomalais-suomenruotsalaisen kaksikielisen perheen tavallisin kielistrategia lienee yksi henkilö–yksi kieli -periaate, jota sovelletaan puhe-tilanteen vaatimusten, kuten lähisukulaisten kielitaidon, ympäristön sekä lasten hoitopaikan, harrastusten ja koulukielen mukaan (Berglund 2008: 54–55). Kaksikieliset perheet näkevät paljon vaivaa ja tekevät suuriakin muutoksia elämäänsä taatakseen lapsilleen tasapainoisen ja tasapuolisen kielellisen kehityksen molemmilla kielillä. Silti sellaisen kielistrategian toteuttaminen, joka oleellisesti muuttaa perheen elämän perusrutiineja tai sotii lapsen itsensä sisäistämää yksi kieli–yksi henkilö -periaatetta vastaan, osoittautuu yleensä epätarkoituksenmukaiseksi ja varsin työlääksi toteuttaa.

Kaksikielisten perheiden pohtiva näkemys lasten kasvatuksesta ja päivähoidon ja koulunkäynnin järjestämisestä säteilee monin tavoin ympäröivään kieliyhteisöön. Kaksikielisillä perheillä voidaankin katsoa olevan tietty yhteiskunnallinen välitystehtävä kieliyhteisöjen välillä (ks. Baetens Beardsmore 1986: 5; Herberts & Laurén 1998: 44). Kaksikielisten perheiden kielisuunnittelulla on myös muita yhteiskunnallisia vaikutuksia, kuten se, että noin kolme neljäsosaa Suomen kaksikielisistä perheistä valitsee nykyään ruotsinkielisen päivähoidon ja ruotsinkielisen koulun. Kaksikielisten lasten määrä ruotsinkielisissä kouluissa on lisääntynyt 80-luvulta lähtien sekä absoluuttisina lukuina ilmaistuna että suhteessa ruotsinkielisiin lapsiin (Finnäs 1996: 9). Myös Vaasan ruotsinkielisen päivähoidon ja seurakunnan päiväkerhoryhmässä oli kaksikielisten lasten osuus tutkimukseni aineiston keruun aikana (vuosina 1995–1997) noin puolet; informantin yläasteella se ylitti puolet (suullinen tieto; E:n yläasteen rehtori NN; lukuvuodet 2004–2007). Ei ole myöskään ennenkuulumatonta, että vaasalaisessa päivähoitoryhmässä

käytetään molempia kieliä. Suomenkieliset vanhemmat hakevat lapsilleen ruotsinkielistä hoitopaikkaa ja päivähoitoa. Tutkimustulosteni valossa ruotsinkielisellä päivähoitolla ja koululla on tärkeä funktio kaksikielisen lapsen ruotsinkielisenä kielenkäyttökontekstina. On oletettavissa, että kaksikielisten lasten määrän lisääntyminen ruotsinkielisissä ryhmissä asettaa vähitellen uusia haasteita sekä koulujen että kaksikielisten perheiden tietoiselle kielisuunnittelulle ja kielistrategian toteuttamiselle myös tutkimukseni kontekstissa (Berglund 1997; Berglund 2008: 182; vrt. Rontu 2005).

4 Kaksikielisen lapsen kielenvalinta ja koodinvaihto

Väitöskirjassani selvitin informanttini kielenvalintaan ja koodinvaihtoon vaikuttavia tekijöitä (ks. mm. Baker 2001: 12). Analyysivälineenä käytin kaksivaiheista yksilösuuntautunutta kielenvalintamallia (Grosjean 1982: 52). Kielenvalintaa tutkiessani luokittelin aineistoni analyysimallini neljän kielenvalintaan vaikuttavan tekijän: 1) keskustelukumppanin (henkilö), 2) kielen käyttöalan (domaani), 3) keskustelun aiheen (teema) ja 4) kielenkäytön funktion mukaan (ks. Berglund 2008: 102–109). Analyysin ensimmäisessä vaiheessa selvitin, miten mainitut neljä tekijää vaikuttivat informantin viestinnän peruskielen valintaan, ts. milloin hän käytti suomea tai ruotsia puhuessaan yksikielisen tai kaksikielisen keskustelukumppanin kanssa. Analyysin toisessa vaiheessa tutkin informanttini koodinvaihtoa hänen puhuessaan yksi-/kaksikielisten henkilöiden kanssa. Tällöin toinen kielistä osoittautui kuitenkin selkeästi hänen viestintänsä peruskieleksi. Koodinvaihtoa analysoidessani luokittelin aineistoni teoreettisen analyysimallin mukaan, jonka olin rakentanut lasten koodinvaihtoa käsittelevän aikaisemman tutkimuksen pohjalta (analyysimalli, ks. alla sekä Berglund 2008: 208–209).

Tutkimukseni perusteella informanttini kielenvalintaan vaikuttaa ylivoimaisesti eniten tekijä henkilö. E toteuttaa kielenvalintamalliaan melkein päin norminomaisesti. Hän puhuu ruotsia suomea osaamattomien ja vain ruotsia hänen kanssaan puhuneiden henkilöiden, kuten isänsä kanssa, mutta suomea suomenkielisten ja häntä kohtaan alusta alkaen suomenkielisessä kielimuodossa esiintyneiden henkilöiden, kuten äitinsä kanssa. Isänsä lapsi mieltää selvästi yksikielisemmäksi kuin äitinsä. Syy tähän on ilmeinen: äiti esiintyy perheessä kaksikielisenä, jolloin E tietää, että äiti osaa ruotsia. Tämän E tuo esi-

kouluikäisenä selkeästi esille mm. silloin, kun äiti oman kielistrategiansa mukaisesti yrittää taivuttaa hänet puhumaan suomea. Tällöin E toteaa: *Eksä ymmärrä ruotsia? Oot ainakin ennen ymmärtänyt!* (Berglund 2008: 278). Tulosten perusteella on aihetta korostaa, että perheessä kaksikielisenä esiintyvän vanhemman on varsinkin lapsen varhaisimpina ikävuosina tärkeää toimia johdonmukaisesti niin yksikielisenä kuin molempien puhumiensa kielten kaksikielisenä kielenvalintamallina.

Informanttini kielenvalinta on yksikielisessä kontekstissa selkeän henkilösidonnaista, mutta myös kaksikielisessä kontekstissa sille on ominaista sujuvuus ja johdonmukaisuus. E:n henkilösidonnaisen kielenvalinnan tarkoituksena on usein viestittää, että lausuma koskee vain sitä keskustelukumppania, jonka kielellä se sanotaan. Esimerkiksi E:n ruotsiksi lausuma avunpyyntö on tarkoitettu vain hänen isälleen, sillä äidin tarjoaman avun hän torjuu sanomalla: *Etkö kuullut että huusin pappaa?* (ks. Berglund 2008: 137–140). Henkilöspesifinen kielenvalinta näyttää olevan tavallista kaksikieliselle puhujalle myöhemminkin, sillä E:n sisar S käyttää samaa strategiaa aikuisena puhuessaan suomea äidin kanssa. Kun E sekaantuu keskusteluun, sanoo S ruotsiksi: *Det här angår inte dig, jag talar med mamma* <Tämä ei koske sinua, puhun äidin kanssa>. Kun E jatkaa itsepäisesti keskustelua, S tiuskaisee: *Hörde du inte att jag pratade finska?* <Etkö kuullut, että puhuin suomea?> (lokakuu 2008: S 23:11; E 17:5).

Muiden kolmen kielenvalintatekijän (teema, kielen käyttöala ja funktio) vaikutus informanttini kielenvalintaan on toissijainen. Tässä artikkelissa valaisen henkilön lisäksi vain keskustelun teeman vaikutusta. Teema vaikuttaa E:n kielenvalintaan näkyvimmin toisenkielistä sanastoa paikkaavina lainoina. E käyttää ruotsia puhuessaan niistä käsitteistä, jotka hän on oppinut ruotsiksi ja joita hän on tottunut käyttämään ruotsiksi. Hänen harrastustensa teemat heijastuvat sanastoon ad hoc -lainoina. Sen minkä E on oppinut isän seurassa ruotsiksi, hän toistaa äidin seurassa ruotsiksi. Suomen käyttö isän seurassa on sen sijaan hämmästyttävän vähäistä. Tyypillisiä suomeen lainattuja, isän seurassa opittuja ruotsinkielisiä sanoja ja sanontoja ovat: *skridskor, racerbåt, segelbåt, grunt, köttbullar, limpa, skål* ja Olen oppinut *glidamaan skidoilla*. E:n ruotsinkielisissä lausumissa esiintyvät suomenkieliset sanat puolestaan kuvastavat äidin seurassa harjoitettujen leikkien ja aktiviteettien teemoja: *lastenohjelma, leivinpaperi, kellukkeet, kasvo-*

maalit, lelukauppa, Kindermuna, helmet, sienikasa, mainos ja lastenlaulukasetti.
(Berglund 2008: 220.)

Monesti informanttini kielenvalinnan taustalta löytyy useampi tekijä. E vaihtaa ruotsiin kertoessaan ruotsinkielisen päiväkerhon (kielen käyttöala) rutiineista (teema) ja ruotsinkielisistä tovereistaan (henkilö) tai siteeratessaan heidän sanomaansa (funktio). Eikä hän suostu pelaamaan äitinsä kanssa suomeksi Ruotsista ostettua sanapeliä, jonka sanat ja säännöt ovat ruotsiksi ja jota hän on tottunut pelaamaan ruotsiksi, vaan sanoo päättäväisesti: *E-ei! Tämä on ruotsalainen peli ja tätä pelataan ruotsiksi!* (Berglund 2008: 204).

Tutkimani kaksikielisen lapsen kielenvalinta tapahtuu siis henkilösidonaisesti, mutta myös tietoisesti, johdonmukaisesti ja eksplisiittisesti. Tutkimuksen sociolingvistisen tausta-aineiston ja lapsen kielihistorian valossa kyseisen lapsen kielenvalintamallin muotoutumista ohjaa vanhempien johdonmukainen kielisuunnittelu ja perheen kielistrategian soveltaminen. Lapsen katkeamaton kontakti molempiin kieliin sekä kielten välinen tasapaino lapsen saamassa syötöksessä nousevat myös hänen kielenvalintamalliaan selittäviksi tekijöiksi. Tämän kaksikielisen lapsen kielenvalinnan kehittymistä (kielten eriytymistä ja kielten erillään pitoa) edesauttavat myös hänen kokemuksensa selkeästi yksikielisistä konteksteista. Kaksikielinen lapsi hyötyy aivan ilmeisesti siitä, että hän saa käyttää kutakin kieltään ummikkopuhujan kanssa, sillä silloin hänen on pakko tehdä itsensä ymmärretyksi keskustelukumppaninsa kielellä. Lapsen kaksikieliseltä keskustelukumppanilta tämä vaatii kielistrategian yksi kieli–yksi henkilö jämää ja johdonmukaista soveltamista.

Informanttini kielenvalinnan erityispiirteitä on myös se, että hän vastaa sillä kielellä, jolla häntä puhutellaan. Tällöin hän sukkuloi kieltensä välillä periaatteen ”Seuraa johtajaa” mukaisesti. Hän voi kielenvalintansa avulla ylläpitää samanaikaisesti kahta keskustelua, kahdella kielellä, kahdesta eri aiheesta. Varsinkin tällöin kielenvalinta tapahtuu tietoisesti. Kielenvalinnan tietoisuus ilmenee myös siten, että E korjaa ja kontrolloi omaa ja keskustelukumppaninsa kielenvalintaa. Huomattuaan puhuneensa tietylle henkilölle ”väärää” kieltä E toistaa lausumansa sisällön toisella kielellään. Hän myös oikaisee mm. sisartaan, kun tämä vaihtaa ruotsiin puhuessaan äidin kanssa suomea. Infor-

manttini kielenvalintamalli on seurantatiedonkin valossa pysyvä. Vielä kymmenen vuotta myöhemmin, yli 17-vuotiaana (syksyllä 2008) hän reagoi hämmästyneenä siihen, että hänen äitinsä ajatuksissaan kysyy häneltä ruotsiksi: *Vad är klockan?* <Mitä kello on?>. E tulee tällöin äidin huoneeseen ja kysyy: *Kuka täällä on?* ja kun hän ei näe kehtään ulkopuolista, hän jatkaa: *Miksi puhuit mulle ruotsia?*

Tutkimukseni vahvistaa, että kaksikielinen lapsi puhuu kaksikielisen henkilön kanssa yleensä vain yhtä kieltä kerrallaan. Keskustelun peruskieleksi E valitsee keskustelukumppaninsa vahvimman kielen. Hän toimii myös tulkkina leikkitovereilleen päiväkerhossa (Berglund 1997; 2008: 185).

Koodinvaihtoa koskeneen aineiston analysointiin käytin lasten koodinvaihtoa käsittelevän aikaisemman tutkimuksen perusteella rakentamaani luokittelua (lasten koodinvaihtoa koskeva tutkimus sekä teoreettinen analyysimalli, ks. Berglund 2008: 208–209). Kokoamani teoreettisen kehyksen mukaan kaksikielinen lapsi käyttää koodinvaihtoa, siksi että hän:

- 1) eriyttää keskustelukumppaninsa (puhuttelu);
- 2) siteeraa, kertoo aikaisemmin kuulemansa lähdekielellä;
- 3) on oppinut käsitteen vain toisella kielellään;
- 4) täydentää sanastoaan (sanaston aukot sekä tietoinen lainaus);
- 5) on tottunut käyttämään vain toista kieltään tietyssä yhteydessä;
- 6) käyttää sitä sanaa tai ilmausta, joka tulee tilanteessa helpommin mieleen;
- 7) käyttää tiettyä sanaa tai ilmausta fonologisista, sanastollisista tai syntaktisista syistä;
- 8) jatkaa toiskielisen käyttämänsä ilmauksen jälkeen samalla kielellä (trigger-ilmiö);
- 9) selvittää sanomaansa, estää tai selvittää kielellisen sekaannuksen;
- 10) käyttää koodinvaihtoa tehokeinona: hauskuttaa, ärsyttää, kommentaa, jne.;
- 11) vaihtelee sanontaansa, terävöittää tai lieventää sanomaansa;
- 12) liittyy jonkun henkilön keskustelun piiriin tai sulkee tämän sen ulkopuolelle;
- 13) korostaa ryhmäidentiteettiä, osoittaa myötätuntoa;
- 14) tai että hänellä on yksilölliset syyt koodinvaihtoonsa (idiolektiset piirteet aineistossani).

Informanttini koodinvaihtoa selittäviksi tärkeimmiksi syiksi nousevat tutkimuksessani keskustelukumppanin eriyttäminen, lähdekieliset lainaukset, kielisidonnainen käsitteiden oppiminen ja sanaston aukot. Koodinvaihtoa E käyttää paljon myös idiolektisena piirteenä (em. luettelon kohta 14) puheen väritys- ja tehokeinona, leikkiessään kielellä tai siksi, että koodinvaihto sinänsä tuo hänen viestintäänsä lisäarvoa (koodinvaihdos selvittää, terävöittää tai lieventää viestin sisältöä). Informanttini, kuten pieni lapsi yleensäkin, ei käytä koodinvaihtoa mainittavan tietoisesti, kuten aikuiset, sosiologisena

ryhmämarköörinä tai sulkeakseen keskustelun ulkopuolelle kieltä osaamattoman henkilön (Berglund 2008: 264–267). Hän päinvastoin osoittaa empatiaa ja ymmärrystä niitä kohtaan, jotka puhuvat toisella tavalla ja toista kieltä. Hän myös valitsee kaksikielisessä seurassa yksikielisen keskustelukumppaninsa kielen (Berglund 2008: 267–268). E:n ollessa seitsemän vuoden ikäinen hänen koodinvaihdossaan alkaa esiintyä aikuisen kielenvalintaa ja koodinvaihtoa muistuttavia piirteitä: E kykenee mm. irtautumaan käytännön syistä periaatteesta yksi kieli–yksi henkilö. Tällöin hän myös vaatii, että hänen kaksikielinen keskustelukumppaninsa, kuten äitinsä, hyväksyy koodinvaihdon osaksi kaksikielisen normaalia viestintää (Berglund 2008: 295–297).

Mielenkiintoisimpia tutkimustuloksiani ovat ylipäätään informanttini poikkeamat omasta kielenvalintamallistaan. E siirtyy kielestä toiseen mm. tehostakseen sano-
maansa. Lausumat ovat usein imperatiivissa ilmaistuja käskyjä ja varoituksia. Olen-
naista ei tällöin ole se, kummalla kielellä huudahdus lausutaan, vaan tehokeinona toimii
itse kielen vaihtaminen toiseen. Kielten rakenteellisista eroista johtuvasta ongelmasta,
kuten suomen järjestyslukujen pitkien ja vaikeiden taivutusmuotojen muodostamisesta,
E selviytyy vaihtamalla ensiksi ruotsiin, korjaamalla sitten koodinvaihdoksensa suo-
meksi ja ilmaisemalla suomen kielen oikean sijapäätteen kiertoilmauksella: *Minä ehdin
laskea **hundra**tio ennen kuin sinä tulit. Laskin **satakymmenen...siihen asti** minä ehdin
laskea* (Berglund 2008: 281).

Määrällisesti eniten E käyttää koodinvaihtoa tutuimpien kaksikielisten keskustelu-
kumppaniensa, äitinsä ja sisarensa seurassa. Tällöin hän siirtyy kielestä toiseen sovel-
taen molempien kielten rakenteita, mikä osoittaa, että hänen koodinvaihtonsa ei aiheudu
puutteellisesta kielenhallinnasta. Äitinsä kanssa puhuessaan E poikkeaa kielenvalinta-
mallistaan useimmin täydentääkseen sanastoaan. Hän käyttää koodinvaihtoa myös
metakielisesti: keskustellakseen itse kielestä tai kommentoidakseen, miten joku toinen
puhuu, pyytääkseen apua tai selvitystä äidiltä kielellisiin ongelmiinsa tai selvittääkseen
väärinkäsityksiä. E:n kommunikaatiossa isän kanssa suomen kielen käytöllä on sen si-
jaan erityisiä funktioita, kuten uhmata, ärsyttää, viihdyttää, varoittaa tai testata isän suo-
men kielen taitoja.

5 Pohdintaa

Perheen kielistrategialla on keskeinen osuus informanttini kielenvalintamallin muotoutumisessa. Kielistrategialla on käytännön merkitystä myös sisarusten väliseen kielenvalintaan. Sisarensa kanssa informanttini puhuu varhaislapsuudessaan ja varsinkin äidin läsnä ollessa suomea. Ruotsista tulee kuitenkin vähitellen sisarusten yhteinen kieli ruotsinkielisten leikki- ja koulutovereiden, esikoulun, joukkoviestinten seuraamisen ja harrastusten myötä. Toisaalta sisarusten kielenvalintamallin muuttumiseen vaikuttaa se, että kuusi ja puoli vuotta vanhemmasta sisaresta tulee E:lle yhä tärkeämpi ruotsinkielinen malli niinä aikoina, jolloin perheen isä on töiden vuoksi runsaasti poissa kotoa. Vanhemmat sisarukset toimivat kaksikielisen lapsen kielellisinä malleina, toteaa myös Barron-Hauwaert (2004: 97), sillä he voivat lisätä perheessä sen kielen käyttöä, joka muuten saa vähemmän tukea lapsen elinympäristössä. Joidenkin tutkimustulosten mukaan näyttäisi perheen myöhemmin syntyneelle lapselle kehittyvän passiivisempi kaksikielisyys kuin ensimmäiselle lapselle (emt. 97). Tätä väittämää tutkimukseni ei puolla, päinvastoin. Yksi syy tähän lienee tutkimieni lasten suuri ikäero, toinen se, että monet aikaisemmat tutkimukset ovat peräisin kieliyhteisöistä, joissa lapsen toinen kieli on yhteiskunnan vähemmistökieli, esim. maahanmuuttajien kotikieli. Nämä tutkimukset eivät siten vastaa lähtökohdiltaan oman tutkimukseni asetelmia ja sen aidosti kaksikielistä kontekstia (ks. Berglund 2008: 66).

Kaksikielisen lapsen kielenvalintamallin muotoutumiseen vaikuttaa tietysti olennaisesti lapsen kummallakin kielellä saaman syötöksen määrä ja laatu. Pitkäaikaisen katkoksen lapsen saamassa syötöksessä, varsinkin jos kielen lähteenä on vähemmistökieltä puhuva isä, katsotaan olevan lapselle epäedullisin vaihtoehto, mikäli isä on kielensä ainoa edustaja lapsen elämäntilanteessa. Lapsen sosiaalistuessa näyttää perheen yhteyksillä yhteiskuntaan, lapsen toveripiiriin sekä harrastusten kielellä, eli sillä miten paljon ja millä kielellä lapsi kodin ulkopuolella päiväänsä viettää, olevan yhä suurempi vaikutus lapsen kielenvalintamallin muotoutumiseen. (Berglund 2008: 64–66.)

Kaksikielisen lapsen kommunikointi voi kuulostaa ulkopuolisesta mielivaltaiselta kielten sekoitukselta (Finnäs 1997: 101; Herberts 1997: 129). Kaksikielisen lapsen kielen-

valintakuviot ovat kuitenkin loogisen systemaattiset. Myöskään tutkimani kaksikielinen lapsi ei valitse sattumanvaraisesti, mitä kieltä hän kenenkin kanssa mistäkin aiheesta milloinkin puhuu.

Lähteet

- Baetens Beardsmore, Hugo (1986). *Bilingualism: Basic Principles*. 2nd ed. Multilingual Matters 1. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Baker, Colin & Sylvia Prys Jones (1998, red.) *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Clevedon bl.a.: Multilingual Matters Ltd.
- Baker, Colin (2001). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. 3rd ed. *Bilingual Education and Bilingualism* 27. Clevedon bl.a.: Multilingual Matters Ltd.
- Barron-Hauwaert, Suzanne (2004). *Language Strategies for Bilingual Families. The One-Parent-One-Language Approach*. Parents' and Teachers' Guides 7. Clevedon bl.a.: Multilingual Matters Ltd.
- Berglund, Raija (1997). Att vara liten och tvåspråkig. I: *Flerspråkighetens dimensioner. Individ, familj och samhälle*. Proceedings of the University of Vaasa. Reports 26, 35–159. Red. Kjell Herberts, Christer Laurén, Ulla Laurén & Solveig Strömman. Vasa: Vasa universitet.
- Berglund, Raija (2008). Ett barns interaktion på två språk. En studie i språkval och kodväxling. *Acta Wasaensia*. Nr 190. Språkvetenskap 37. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Deuchar, Margaret & Suzanne Quay (1999). Language choice in the earliest utterances: a case study with methodological implications. *Journal of Child Language* 26:2, 461–475.
- Finnäs, Fjalar (1996). *Elevtillströmningen till svenska grundskolor*. Institutet för finlandssvensk samhällsforskning. Forskningsrapport 30. Åbo: Åbo Akademis tryckeri.
- Finnäs, Fjalar (2000). *Tvåspråkiga familjer i statistikens ljus*. Institutet för finlandssvensk samhällsforskning 37. Åbo: Åbo Akademis tryckeri.
- Grosjean, Jean (1982). *Life with two languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Herberts, Kjell (1991). *Tolv tvåspråkiga familjer*. Forskningsrapporter 15. Institutet för finlandssvensk samhällsforskning. Åbo: Åbo Akademis kopieringscentral.
- Herberts, Kjell & Christer Laurén (1998). *Urbes linguas suas habent*. Skrifter utgivna av svensk-österbottiska samfundet 59. Vasa: FRAM Boktryckeri.
- Herdina, Philip & Ulrice Jessner (2002). *A Dynamic Model of Multilingualism: Perspectives of Change in Psycholinguistics*. Clevedon bl.a.: Multilingual Matters Ltd.
- Huotilainen, Minna (2004). Sikiönaikainen oppiminen valmistaa tien syntymänjälkeiseen elämään. *Tieteessä tapahtuu* 4/2004, 14–16.
- Lanza, Elizabeth (1997). *Language Mixing in Infant Bilingualism. A Sociolinguistic Perspective*. Oxford studies in language contact. New York: Oxford University Press.
- Nicoladis, Elena (1998). First clues to the existence of two input languages. Pragmatic and lexical differentiation in a bilingual child. *Bilingualism: Language and Cognition* 1, 105–106.
- NS = *Nyksysuomen sanakirja* (1980). Suomalaisen kirjallisuuden seura. Lyhentämätön kansanpainos. Matti Sadeniemi (päätoim.) 7. painos. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Phillips, Denis (1992). *The Social Scientist's Bestiary: A Guide to Fabled Threats to, and Defences of, Naturalistic Social Science*. Oxford: Pergamon Press.
- Quay, Suzanne (1995). The bilingual lexicon: implications for studies of language choice. *Journal of Child Language* 22, 369–387.
- Rontu, Heidi (2005). *Språkdominans i tidig tvåspråkighet. Barnets kodväxling i kontext*. Åbo: Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press.
- Skutnabb-Kangas, Tove (1981). *Tvåspråkighet*. Lund: Liber Läromedel.
- Visapää, Catharina (1996). "Varför sku' de tala svenska". *Språklig självidentifikation och språkbruk bland 13-åringar i en Helsingforsskola, med tyngdpunkt på de "tvåspråkiga"*. SSKH Meddelanden 39. Helsingfors: Helsingfors universitet.